

Hospodářský dvůr v Jedovnicích

Bývalý hospodářský dvůr tvoří – po areálu kostela sv. Petra a Pavla s farou – druhý nejvýznamnější komplex historických budov v Jedovnicích. Dvůr vznikl zřejmě v období druhé poloviny 18. století – přelomu 18. a 19. století na návrší v těsném jihozápadním sousedství historického jádra Jedovnic. Komplex dvora měl uzavřený čtyřkřídový půdorys, zástavbu tvořily přízemní a jednopatrové objekty hospodářského, správního i obytného účelu, budované ve střídavých architektonických formách a upravované i v průběhu 19. a 20. století. Uzavřený, čtyřkřídový komplex dvora zaznamenává již mapa stabilního katastru z roku 1826, celek dvora s dalšími přidruženými hospodářskými budovami na jihu a západě byl pak zakreslen na dvou situačních plánech z počátku 20. století. Díky těmto materiálům známe i funkční určení jednotlivých objektů dvora a dokonce i využití místností. Poté, co byla v 80. letech 20. století zbořena severozápadní („přední“) část dvora, zůstala zachována především mohutná sýpka s navazujícími objekty někdejšího lihovaru. I přes dílčí demolice tedy stále zůstává patrná struktura pravoúhle navazujících křídel částečně zachovaného dvora, jehož pohledově nejexponovanější dominantu, situovanou ve vazbě na stávající hlavní přístup od náměstí, tvoří mohutný objekt pozdně barokní sýpky.

Jednopatrová sýpka o půdorysné velikosti cca 35 x 11 m si z nejstarší, pozdně barokní stavební fáze uchovala obvodové zdivo tloušťky asi 1 m, prostoupené pravidelně řazenými obdélnými okénky. Zdivo je zděno převážně z lomového kamene pojeného vápennou maltou, pouze korunní římsa (původně zřejmě s jednoduchým fabionovým profilem) a segmentové záklenky okének jsou zděny z cihel. Objekt má vysokou sedlovou střechu s dvojicí trojúhelných štítů, nasazených na horizontální římsu; štíty prostupuje dvojice oválných okének. Z hřebene střechy vystupují dva novodobé, hranolové nástavce s nízkými sedlovými střechami. Vnější fasáda byla hladká, zřejmě bez architektonického členění, pouze okénka obíhala pasparta, značená linkou, rytou do omítky. Okénka si uchovala původní dubové rámy, do nichž jsou kotveny provlékané mříže. Objekt byl pod severovýchodní částí podsklepen, z lomového kamene zděná valená klenba sklepa však zanikla při mladších úpravách. Vstup do sklepa kryl nevelký, dodatečně připojený přístavek se schodištěm, předstupující před severní, štítové průčelí sýpky. Přístavba se schodištěm zaslepila jedno z okének přízemí, umístěné vůči oknům patra asymetricky, zhruba ve středu přízemí. K hlavnímu, východnímu průčelí v přízemí přiléhá novodobá nakládací rampa krytá utilitární, plechovou střechou. Přes rampu vede i vstup do přízemí sýpky, řešený prostými obdélnými dveřmi.

V 60. letech 20. století sýpka vyhořela a při následné obnově byly starší dřevěné stropy, průvlaky a nosné sloupy nahrazeny železobetonovou konstrukcí. Tento pozoruhodný železobetonový skelet sestává z nosných pilířů čtvercového půdorysu, vztyčených v podélné ose sýpky. Na pilíře prostřednictvím zesílených záhlaví navazují mohutné železobetonové, příčně kladené průvlaky. Ty vynášejí železobetonové, subtilní trámy, kladené v podélné ose sýpky; na trámech již spočívají dřevěné podlahy. Vestavěná železobetonová trémová konstrukce zřejmě v rozložení hlavních nosných prvků dodržuje konstrukční schéma historické dřevěné konstrukce. Při rekonstrukci v 50. letech 20. století byl osazen i stávající krov, krytý eternitovými šablonami. Při dalších dílčích adaptacích ve druhé polovině 20. století vznikly i účelové zděné vestavby v jižní části přízemí, které však na stavební podstatě sýpky již nic zásadního nezměnily.

I přesto, že další části bývalého hospodářského dvora v Jedovnicích zatím nebyly podrobněji zkoumány, je zjevné, že objekt sýpky je nejcelistvěji dochovanou stavbou v rámci celého někdejšího areálu. Vzhledem k poněkud neorganickému nasazení dalších křídel dvora i téměř výhradnímu použití lomového zdiva se lze domnívat, že sýpka je i nejstarším dochovaným objektem celého hospodářského areálu. Z nejstarší, pozdně barokní etapy výstavby existuje obvodové zdivo sýpky včetně obou střešních štítů. Zachovala se i podstatná část členění průčelí s typickými, obdélnými okénky s dubovými ostěny a mřížemi. Stávající omítky jsou novodobé, pod nimi se však nachází pozůstatky starších, vnějších omítek. Sýpka si nezachovala vnitřní dřevěná patra, i interiérové železobetonové konstrukce z 50. let 20. století jsou však velmi zajímavé – v novodobém materiálu totiž opakuje konstrukční schéma odstraněných dřevěných pater z doby výstavby sýpky. Jedná se o ojedinělé konstrukční řešení, které dovolilo další užívání objektu s ponecháním primární funkce – o pokračujícím sýpkovém využití objektu ostatně svědčí i mohutné dimenze železobetonových prvků, vložených do interiéru v 50. letech 20. století. Z dnešního pohledu tak rekonstrukci sýpky po polovině 20. století můžeme vnímat jako svébytnou konverzi historického hospodářského objektu, realizovanou s využitím dobově obvyklých „moderních“ materiálů. Užitému řešení, které se zřejmě výrazně neliší od prvotního konstrukčního systému, nelze upřít ani estetické kvality. Současně je zřejmé, že vnitřní skeletová konstrukce plní i funkci statického zajištění objektu, který nevykazuje žádné výrazné statické poruchy (vyjma poškození způsobených dlouhodobou neúdržbou – např. poruch a destrukcí korunní římsy a poškození fasád).

Památkové hodnoty dvora ve vztahu k urbanismu Jedovnic

Přestože několik objektů hospodářského dvora v Jedovnicích bylo odstraněno, existující část zůstává největším dochovaným celkem historické architektury v Jedovnicích. Objekty dvora byly dílčím způsobem zmodernizovány, přesto si však v rozhodující míře uchovaly historickou hmotovou skladbu a dílem i původní dispozici. Tento poznatek lze vztáhnout nejen na sýpku, ale i na další, navazující objekty v jižní části dvora. Z hlediska hmotové skladby objektů dvora je pozoruhodná nejen sýpka, ale i malebná srostlice objektů někdejšího lihovaru, výškově gradující „věžovitým“ třípatrovým objektem poblíž jihozápadního nároží dvora. Degradční, novodobé zásahy u všech dochovaných objektů dvora však lze jednoduše odstranit a v plné míře tak docílit rehabilitace vizuálních kvalit objektů – lze tedy pracovat zejména s rozměry oken a dveří, jejichž novodobé formáty a výplně představují hlavní závadu na exteriérech objektů. Pozoruhodná a hmotově různorodá skladba jednotlivých objektů dvora by náležitě vynikla i po odstranění novodobých, nehodnotných přístaveb a přístřešků. Jednotlivá křídla dvora si i přes mladší úpravy zachovala individuální výraz, odkazující k odlišné době vzniku i rozdílným funkcím objektů.

Rovněž urbanistická hodnota dvora je v rámci městyse Jedovnic nepominutelná. Zatímco nejzřetelnějším pozůstatkem středověkého urbanismu Jedovnic zůstává půdorys historického jádra městečka s rozměrným náměstím, lemovaným souvislou zástavbou a v nejvyšším bodě doplněnou kostelním a farním areálem rovněž středověkého původu, nejvýraznějším novověkým článkem urbanistické struktury Jedovnic je právě celek někdejšího hospodářského dvora.

Celek dvora, jehož architektonické působení je výrazně degradováno okolními novodobými panelovými domy, však výraznou roli v urbanismu celého městyse Jedovnic zastává dodnes. Vzhledem k situování na návrší (475 m n. m), zvedajícím se v jihozápadním předpolí historického jádra Jedovnic, tvoří areál dvora určitou architektonickou paralelu k dominantní výšince s farním kostelem a farou (500 m n. m). Tato role dvora byla ještě zřetelnější v době, kdy zástavbu městečka tvořily nízkopodlažní, tedy přízemní a nejvýše jednopatrové objekty.

Historickou hodnotu zčásti dochovaného komplexu dvora v kontextu Jedovnic zvyšuje i necitlivé odstranění kvalitního objektu tzv. Panského domu na náměstí, obsahujícího snad pozůstatky renesanční tvrze, stejně jako postupující modernizace domů v historickém centru městyse, zejména kolem náměstí. Objekty bývalého dvora si tak – společně se zmíněnou,

památkově významnou enklávou s kostelem a farou – jako vůbec poslední v rámci Jedovnic zachovávají historicky definovanou stavební podobu, v základních rysech určenou již při jejich výstavbě v 18. století.

Z kvalitativního hlediska lze ze souboru objektů někdejšího hospodářského dvora nejdříve hodnotit bývalou sýpku. Právě v konstrukcích tohoto objektu se zajímavým způsobem kombinuje exteriér, téměř celistvě dochovaný v pozdně barokní podobě, dané výstavbou objektu ve druhé polovině 18. století s interiérem, vzniklým účelovou, ovšem konstrukčně pozoruhodně řešenou rekonstrukcí v 50. letech 20. století. Do pozdně barokní sýpky vložená železobetonová skeletová konstrukce interiéru pak představuje technický unikát minimálně v regionálním měřítku. Stavební kvalita barokní i novodobé fáze pak sýpku přímo předurčuje k záchraně a adaptaci k modernímu využití, jež by dokázalo zúročit i polohu objektu v atraktivní lokalitě situované jak v blízkosti centra městečka, tak ve vazbě na rekreační areál a rybník Olšovec. Se zohledněním těchto vazeb na historicky definované historické jádro městečka i novodobou rekreačně - odpočinkovou, návštěvnicky atraktivní zónu je ostatně nutno hodnotit celý areál bývalého hospodářského dvora, jehož stavební rehabilitace, spojená s adekvátním využitím, by byla pro městy Jedovnice jednoznačným a všestranným přínosem.

Upozorňuji, že jde o soukromé vyjádření, ne o oficiální stanovisko NPÚ.

V Kroměříži 2. března 2022

Mgr. Jan Štětina

stavební historik

NPÚ – ÚOP v Kroměříži